

Adverbielle ledsætningers ledstilling i dansk talesprog

Tanya Karoli Christensen, Torben Juel Jensen & Marie Herget
Christensen
Københavns Universitet

1. Adverbielle ledsætninger og deres ledstilling

Som bekendt findes der to ledstillingsmønstre i dansk, traditionelt kaldet helsætnings- og ledsætningsmønstrer, efter Diderichsen (1946). Helsætningsmønstrer er karakteriseret ved at have et fundamentfelt hvori stort set alle led fra sætningen kan placeres, samt ved at have det finitte verbal på pladsen umiddelbart derefter (også kaldet V2- eller V>Adv-ledstilling), mens ledsætningsmønstrer altid har subjektet først, fulgt af eventuelle adverbialer og finittet således på tredje plads (V3- eller Adv>V-ledstilling).

Trods betegnelserne kan begge ledstillinger forekomme i ledsætninger, som det fremgår af (1) og (2), begge autentiske eksempler fra Sprogforandringscentrets talesprogskorpus ligesom de øvrige i artiklen. Af samme årsag har Hansen og Heltoft i *Grammatik over det Danske Sprog* (GDS) indført betegnelserne *deklarativ* (V>Adv) og *neutral* (Adv>V) ledstilling, for at undgå sammenblandingen med syntaktisk status (som hel- eller ledsætning) (Hansen & Heltoft 2011:1677 ff.).

- (1) der går lige nogen en stykke tid inden det er sådan lige du får #
æ tunge på gled og får det vendt
inden man begynder rigtigt at tale
konj F Vf Adv
- (2) altså jeg ville gerne have den bas der ikke så derfor så købte jeg
den alligevel ikke #
selvom jeg ikke havde penge til den
konj S Adv Vf

I vores undersøgelser af moderne dansk talesprog har vi fundet at halvdelen af de ledsætninger hvor ledstilling kan afgøres, set under ét har deklarativ ledstilling. Dette tal dækker dog over stor variation – fx forekommer relativsætninger stort set aldrig med deklarativ ledstilling, mens de nominale i 64 % og de adverbelle i 58 % af tilfældene har deklarativ ledstilling.

Spørgsmålet er hvad der betinger den variation vi finder i brugen af ledstillingsmønstrene, når det nu ikke er den syntaktiske status som hel- eller ledsætning. Det er hvad vi undersøger i denne artikel i relation til adverbelle ledsætninger. Vores data stammer fra Sprogforandringscentrets store korpus af moderne dansk talesprog, hvoraf vi dog kun inddrager data fra København og Vestjylland (Vinderup), og undersøgelsen ligger i forlængelse af vores tidligere studier af ledstillingen i nominale ledsætninger (Jensen & Christensen 2013; Christensen & Jensen 2014).¹

2. Teori

Lidt groft skåret op findes der to konkurrerende hypoteser om hvilken semantisk-pragmatisk betydning deklarativ ledstilling har i ledsætninger i de skandinaviske sprog. Den ene beskriver betydningen som *assertivitet*, dvs. det at fremstille ledsætningen som en assertion eller konstatering (Hooper & Thompson 1973; Meinunger 2006; Julien 2007). Inden for denne tilgang mener man typisk at ledsætningen har sin egen illokutionære værdi uafhængigt af oversætningen (og at den er assertiv). GDS synes nærmest denne tilgang med beskrivelsen af at deklarativ ledstilling i ledsætninger koder ”konstativt potentiale” (Hansen & Heltoft 2011:1682 ff.).

Den anden hypotese findes under en række forskellige betegnelser, herunder *informativitet* (Christensen & Heltoft 2010), *‘main point of the utterance’* (Simons 2007; Bentzen 2009; Wiklund m.fl. 2009), *diskursivt primær status* (Boye & Harder 2007) og *forgrundsinformation* (Jensen & Christensen 2013; sidstnævnte betegnelse vil blive brugt i det følgende). Inden for denne tilgang mener man at deklarativ ledstilling signalerer at den vigtigste in-

¹ Forskningen er finansieret af Danmarks Grundforskningsfonds bevilling DNRF63. Vi vil gerne takke Sune Sønderberg Mortensen for afgørende bistand i forbindelse med det kodningsarbejde der ligger bag resultaterne.

formation i sætningskomplekset skal findes i ledsætningen, og ikke i oversætningen. I GDS' termer kunne man sige at deklarativ ledstilling koder ledsætningen som *fokusdomæne* (jf. Hansen & Heltoft 2011:1731 ff.).

Der er et skævt inklusionsforhold mellem de to hypoteser i den forstand at enasserteret ledsætning sandsynligvis også vil være forgrundet, mens der omvendt findes tilfælde hvor en forgrundet ledsætning er klart ikke-asserteret efter alle gængse kriterier (fx faktive ledsætninger; se analyse i Jensen & Christensen 2013). Vi mener blandt andet derfor at forgrund er en bedre udlægning af deklarativ ledstillings betydning i ledsætninger end assertivitet, og den hypotese støttes af vores statistiske analyser af hvilke faktorer ledstillingen korrelerer med i nominale ledsætninger i dansk talesprog. Det skal dog nævnes at ledsætningens faktualitetsværdi også synes at spille en rolle, idet ledsætninger indledt med *om* og *hv*-ord samt ledsætninger der forekommer i negerede kontekster, relativt sjældent forekommer med deklarativ ledstilling (Jensen & Christensen 2013).

Historisk set er Adv>V-ledstillingens affinitet med ledsætninger en novation; i gammeldanske tekster er V>Adv-ledstillingen den almindeligste i såvel hel- som ledsætninger. Tidligere undersøgelser har vist at den (efterhånden) neutrale ledstilling fra slutningen af 1400-tallet vinder frem i skriftsproget således at den i starten af det 20. århundrede er tæt på at være obligatorisk i ledsætninger, men også at den deklarative ledstilling i slutningen af samme århundrede stadig er hyppigt forekommende i talesproget; i adverbielle ledsætninger specielt i *fordi*-sætninger (Gregersen & Pedersen 2000; Mikkelsen 2011; Steensig 1998). Der synes desuden i de traditionelle dialekter at have været en geografisk fordeling på den måde at de vestlige dialekter havde højest forekomst af deklarativ ledstilling i ledsætninger, både hvad angår andelen og antallet af sætningstyper, mens de østlige dialekter havde lavest (Pedersen 1996).

2.1. Sproglige faktorer

Baseret på vores tidligere undersøgelser af nominale ledsætninger har vi udvalgt en række sproglige faktorer som vi på forhånd har antaget også kunne have indflydelse på ledstillingen i adverbielle

ledsætninger. Derudover har vi inddraget flere nye faktorer, dels for bedre at kunne tage højde for særtrækkene ved adverbielle ledsætninger, dels fordi vi nu havde muligheden for at undersøge faktorer som allerede interesserede os, men som vi ikke fik medtaget i analysen af de nominale ledsætninger. En oversigt over de i alt syv faktorer fremgår af Tabel 1 nedenfor. Som det fremgår i Tabel 1, kan faktorerne relateres til de to betydningshypoteser. Vi gennemgår dem kortfattet i det følgende, begyndende med de faktorer der er knyttet til forgrundshypotesen.

I studiet af nominale ledsætninger fandt vi at typen af sætningsadverbial i ledsætningen (faktor 1 i Tabel 1) korrelerede signifikant med ledstillingsmønsteret sådan at dialogiske adverbialer (dialogiske partikler som *jo* og *da* samt bandeord som *fandeme* og *kraftedeme*) forekommer hyppigere ved deklarativ ledstilling end andre adverbialtyper gør (Christensen & Jensen 2014). Dialogiske adverbialer signalerer talerens opfattelse af relationen til modtageren og til ytringsindholdet, og man kan derfor vente at de tiltrækker sig særlig opmærksomhed når de forekommer i ledsætninger.

Hvad angår placeringen af ledsætningen (faktor 2), er det forventeligt ud fra gængse hypoteser om informationsstruktur at den vigtigste information kommer efter oversættningens finitte verbal i det vi kalder *final* position, som sætningens rhema (jf. fx Halliday & Matthiessen 2004:64 ff.; Hansen & Heltoft 2011:65 ff.). Vi ville altså ud fra forgrundshypotesen vente at finalt placerede ledsætninger har større tendens til deklarativ ledstilling end initialt placerede. Det er også hvad vi fandt for nominale ledsætninger (Jensen & Christensen 2013). Tilsvarende beskriver Verstraete (2004) *initial* placering af ledsætningen som et signal om baggrund.

Ledsætningens længde, målt i antal ytrede ord (faktor 3), er ligeledes placeret under forgrundshypotesen fordi vi finder det plausibelt at sætningslængde korrelerer med vigtighed: Jo flere ord en ledsætning indeholder, jo større er sandsynligheden for at den indeholder den vigtigste (= forgrundede) information.

Spørgsmålet om adverbielle ledsætningers integrering i oversættningen (faktor 4) er nyt i forhold til hvad vi kodede for i forbindelse med nominale ledsætninger. I modsætning til dem kan adver-

bielle ledsætninger nemlig ikke beskrives som styret af et prædikat i oversætningen (de indgår med andre ord ikke som valensled til et prædikat, som det fx er tilfældet ved *Han troede at hun var gået*, hvor verbet *tro* i betydningen 'formode' kræver et direkte (sætningsformet) objekt). Til gengæld findes der en del forskning i hvor integreret en adverbial ledsætning er i sin oversætning (Günthner 1996; Verstraete 2004; Haegeman 2012). En ledsætning kan være mere eller mindre stærkt knyttet til sin oversætning, eller mere eller mindre central for den, som det også kaldes. Integrerede ledsætninger udtrykker en forbindelse mellem to sagforhold som findes i en tænkt eller virkelig verden (hvad man også kunne kalde en objektiv relation), herunder tidsledsætninger som i eksempel (3), sammenligningsledsætninger (4), objektive årsagsledsætninger (5) og objektive betingelsesledsætninger (6):

- (3) min mormor døde da jeg ikke var særligt gammel
- (4) jamen hun lyder som om hun nærmere kommer herovre fra synes jeg end derovre
- (5) så er der så et stort tørrerum som ingen benytter fordi de ikke kan bruge det
- (6) og hvis jeg ikke gider lave mad en dag så er det heller ikke sådan at jeg skal købe en pizza fordi der er et pizzeria i byen hh så kan jeg vælge mellem kina og thai og # og flere thairestauranter ikke altså

Ikke-integrerede, eller perifere, ledsætninger udtrykker ikke sådanne relationer mellem virkelige situationer, men i stedet en epistemisk eller sproghandlingsbaseret begrundelse for at ytre oversætningen (hvad man også kunne kalde en subjektiv relation); som i eksempel (7-8):

- (7) Christina og Bettina legede sammen det er deres årgang hvor Dorte og jeg vi er jo jævnaldrende
- (8) altså i stedet for at købe et stort dyrt hus jamen så gav de os vores uddannelse fordi Krebs' er ikke en billig skole at gå på vel

Antagelsen er at integrerede ledsætninger oftest forekommer med neutral ledstilling (Günthner omtaler ligefrem tysk ledsætningsledstilling, med final placering af finittet, som 'integrativ ledstilling'; 1996:324). Omvendt vil non-integrerede ledsætninger typisk forekomme med deklarativ ledstilling. Vi mener at non-integrering indebærer en særlig selvstændig status af ledsætningen som gør at den oftest vil være forgrundet, men selvstændigheden kan også fortolkes på den måde at ledsætningen er asserteret. Derfor forekommer denne faktor under begge hypoteser i Tabel 1.

En faktor der udelukkende relaterer sig til assertionshypotesen, er ledsætningens faktualitetsværdi (faktor 5): Forpligter afsender sig på at indholdet i ledsætningen er sandt, eller gør hun ikke? Der er en tæt sammenhæng mellem faktualitet og assertion eftersom non-faktuelle ledsætninger ikke asserteres (hævdes) idet afsender netop ikke tager stilling til sandhedsværdien, eller direkte angiver at sætningen ikke er sand. Eksempel (9) viser en faktuel sætning, dvs. en der fremstilles som sand på taletidspunktet, og eksempel (10) en non-faktuel, dvs. en der ikke fremstilles som sand på taletidspunktet (der er tværtimod tale om en forestillet situation):

- (9) det er ligesom de også savner det gamle ikke # selvom det er det er jo ikke det samme mere altså
(10) hvis jeg bare må få te så er det så i orden

Der er mange sproglige forhold der indgår i vurderingen af om en ledsætning er faktuel eller non-faktuel, herunder typen af sætningsadverbial (*måske, vist, formentlig* → non-faktuel), konjunktionalet (*hvis* angiver som udgangspunkt non-faktualitet i betingelsesledsætninger), modalverber med epistemisk betydning eller negationer i matrixsætningen der rammer selve ledsætningen (*det er jo ikke fordi man tjener mere ved det men altså man oplever noget mere*). I forlængelse af assertionshypotesen vil man således vente at faktuelle ledsætninger oftere har deklarativ ledstilling end non-faktuelle.

I talesprog er der ofte disfluens mellem oversætning og ledsætning i form af fx pauser eller tøvelyde (*øh*), som i eksempel (11):

- (11) så var jeg vikar forskellige steder # øh fordi jeg kunne ikke rigtig finde ud af om jeg skulle være børnepædagog eller om jeg skulle være skolelærer

Vi er jævnlgt stødt på den indvending mod vores data at disfluens kan fortolkes som et tegn på at taleren er ved at omprocessere sin ytring (en form for reparation), og måske endda starter forfra med en ny ytring som så kun tilsyneladende er en ledsætning. Ud fra den betragtning kan man antage at en større grad af disfluens vil korrelere med øget tendens til deklarativ ledstilling. Vi valgte derfor at medtage tilstedeværelse af disfluens som en faktor i undersøgelsen (faktor 6).

Endelig har vi medtaget en sproglig faktor der ikke direkte knytter sig til nogen af de to hypoteser, men som betingede en stor del af variationen i undersøgelsen af nominale ledsætninger, nemlig typen af konjunkional i ledsætningen (faktor 7).

FORGRUNDSHYPOTSESEN	1. Type af sætningsadverbial* i ledsætningen	Dialogisk (dialogiske partikler og bandeord), fx <i>jo, da, sgu, vel, fandeme, kraftedeme</i> Anden type, fx <i>ikke, lige, så, måske, ligesom, også, aldrig</i>
	2. Ledsætningens placering i oversætningen	Initial , dvs. før finit verbal, fx <i>hvis nu min mor snakker til min bedstemor # så er det rigtig jysk</i> Final , dvs. efter finit verbal, fx <i>jeg har nogle helt klare ideer om øh # hvad jeg vil bruge min uddannelse til # hvis jeg ikke får blod på tanden og fortsætter</i>
	3. Ledsætningens længde	Antal ord herunder ord i eventuelle indlejrede ledsætninger, fx <i>jeg turde ikke gå ud på gaden fordi der # der havde jeg det # sådan set # hvad siger man slået op eller gået fra dem # fra de der rockere</i> (21 ord)
BEGGE HYPOTESER	4. Integrering	Integrerede (centrale) ledsætninger, fx <i>min mormor døde da jeg ikke var særligt gammel</i> Non-integrerede (perifere) ledsætninger, fx <i>du må gerne tage øh noget frugt hvis du vil gerne have det</i>

ASSERTIVITETS-HYPOTHESEN	5. Faktualitet	Faktuelle ledsætninger, fx <i>de fleste af dem har vi snakket med før <u>når de bare har gået i E-klassen</u></i> Non-faktuelle ledsætninger, fx <i>det kan vi da godt # okay # <u>når bare du lover mig at det med jyderne # ikke var med</u></i>
	6. Disfluens på overgangen mellem ledsætning og matrix-sætning	Disfluens (pauser, tøvelyde, ordgentagelser og selvrettelser, interjektionaler eller indskudt sætningsformet materiale), fx <i>pludselig # blev han bare så ond <u>altså ikke # som om han ikke # kunne lide mig</u></i> Ingen disfluens , fx <i>så taler de <u>som om de ejer ha sgu mere eller mindre hele verden</u></i>
	7. Konjunk-tional	Materiale der udgør konjunktionalet , fx <i>fordi, fordi at, hvis ikke at, før end at, selvom</i>

Tabel 1: De sproglige faktorer. *I sætninger med mere end ét sætningsadverbial refererer typen til det første af dem.

3. Datamateriale og metode

Undersøgelsens datamateriale udgøres af i alt 132 udskrevne optagelser af 1-3 timers varighed med 92 forskellige informanter fra to af de lokaliteter der indgår i Sprogforandringscentrets undersøgelser, nemlig Vinderup i Vestjylland og København (Gregersen 2009). Informanterne er inddelt i tre aldersgrupper som vi kalder Generation 1 (født i perioden 1942-63), Generation 2 (født i perioden 1964-1974) og Generation 3 (født 1989-92). Fra København indgår to sæt af optagelser med Generation 1 og 2, første sæt fra slutningen af 1980'erne og andet sæt fra 2005-07. Fra Vinderup indgår et enkelt sæt af optagelser med Generation 2 og 3, optaget i perioden 2006-07. Tabel 2 viser fordelingen af de informanter der indgår i undersøgelsen. Informanterne er i hver celle ligeligt fordelt mht. køn og mht. de to socialklasser vi arbejder med i projektet, arbejderklasse og middelklasse.

I dette datamateriale blev alle ledsætninger indeholdende et sætningsadverbial kodet såvel for ledstilling som for den række syntaktiske og semantiske faktorer som fremgår af Tabel 1. I denne tabel er dog kun medtaget de faktorer som er relevante for adverbielle

ledsætninger; for en mere udførlig beskrivelse af undersøgelsens metode henvises til Jensen & Christensen (2013).

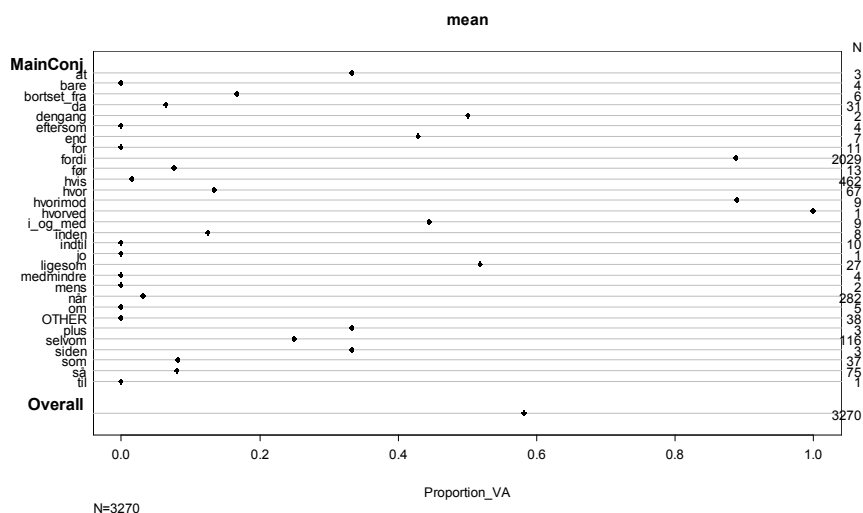
Datamaterialet omfatter 3270 adverbielle ledsætninger med sætningsadverbialer. Her er fraregnet ledsætninger med foranstillet adverbial (Adv S V-ordstilling), sætningsknuder samt ledsætninger hvor sætningsadverbialet er placeret finalt i det der i GDS benævnes 'interjektionalposition til højre' (Hansen & Heltoft 2011:1621 ff.). Dette skyldes for de to sidste tilfældes vedkommende at sætningsadverbialet her ikke bidrager til at adskille de to ledstillingsmønstre. De foranstillede adverbialer indikerer derimod at der er tale om neutralt sætningsmønster, men da distributionen af foranstillet adverbial adskiller sig fra Adv>V, og førstnævnte i øvrigt er sjældent forekommende (der er 161 forekomster blandt adverbielle ledsætninger), har vi valgt at udelade denne ledstilling fra undersøgelsen. Også spørgeformede betingelsesledsætninger er fraregnet idet de obligatorisk har deklarativ ledstilling (der er i alt 24 forekomster af sådanne sætninger i datamaterialet).

	Generation 1	Generation 2	Generation 3
København (optaget i 1987-89 og 2005-07)	24	18	-
Vinderup (optaget i 2006-07)	-	19	30

Tabel 2: Informanter

Som det fremgår af Figur 1, er deklarativ ledstilling langt fra ligeligt fordelt over de forskellige underordningskonjunktioner. Således forekommer ledsætninger indledt med *fordi* med deklarativ ledstilling i 89 % af tilfældene, mens *hvis*- og *når*-ledsætninger omvendt kun har deklarativ ledstilling i henholdsvis 2 og 3 % af tilfældene. For en gruppe af konjunktionerne gælder det at de er kategoriske mht. ledstilling: *hvorved* forekommer kun med deklarativ ledstilling, mens *bare*, *eftersom*, *for*, *indtil*, *jo*, *medmindre*, *mens*, *om*, *til* samt restgruppen *OTHER* kun forekommer med neutral ledstilling. Dette kategoriske mønster kan meget vel blot skyldes at disse konjunktioner er ganske sjældent forekommende i datamaterialet (under 12 forekomster

af hver), men vi har for en sikkerheds skyld ekskluderet disse i alt 81 forekomster fra undersøgelsen for kun at inkludere variable kontekster (det der inden for variationslingvistikken kaldes *envelope of variation*). Vi valgte desuden af statistisk-tekniske grunde at frasortere de forekomster hvor ledsætningens matrixsætning ikke kunne identificeres entydigt (i alt 120 forekomster). Den del af datamaterialet der inkluderes i den kvantitative undersøgelse, består således af alt 3069 ledsætninger.

Figur 1: Distribution af deklarativ ledstilling i forhold til ledsætningens overordnede konjunktion.

Af hensyn til overblikket er komplekse konjunktioner her slået sammen således at fx *hvis* og *hvis at* er samlet under *hvis*, og *andet end at* og *end* er samlet under *end*; derudover er en restgruppe af 22 forskellige meget sjældent forekommende komplekse konjunktioner samlet i *OTHER*.

Vi har analyseret effekten af de forskellige sproglige såvel som ikke-sproglige faktorer vha. *mixed models*, som er en form for multipel logistisk regression der ud over faste faktorer (*fixed effects*) inddrager tilfældige faktorer (*random effects*) (Baayen 2008; Tagliamonte &

Baayen 2012).² De sproglige faktorer 1-6 der er beskrevet i Tabel 1, samt de ikke-sproglige faktorer lokalitet, optagetidspunkt samt talers socialklasse, køn og fødselsår blev tilføjet modellen som faste faktorer, mens den individuelle taler samt det specifikke sætningsadverbial og underordningskonjunkional blev tilføjet som tilfældige faktorer.³

Som det fremgår af Figur 1, udgør *fordi*-ledsætninger en meget stor del af det samlede antal adverbielle ledsætninger (62 %), og for at teste om eventuelle effekter af de ovennævnte faste faktorer gælder for adverbielle ledsætninger generelt eller kun for *fordi*-ledsætninger, blev de testet for krydseffekter med den faste faktor ConjGroup, som simpelthen er en opdeling af forekomsterne i *fordi*-sætninger vs. ledsætninger med alle andre konjunktioner set under ét.

Derudover har vi testet den relative betydning af de enkelte faktorer i forhold til hinanden i en såkaldt *random forest*-analyse. En random forest-analyse beregner igennem en ekstremt omfattende rekursiv binær opsplitning af datamaterialet den relative betydning af

² I multipel logistisk regression ligger at alle de inddragne faktorer vurderes samtidig, og at der derfor kontrolleres for alle de øvrige faktorer når effekten af en enkelt faktor evalueres mht. dens indflydelse på den afhængige variabel, i dette tilfælde deklarativ vs. neutral ledstilling. En 'tilfældig' faktor adskiller sig fra en 'fast' faktor ved at de muligheder variabelen kan variere imellem, i førstnævnte type af faktor må betragtes som stikprøver taget fra en større population. Mest åbenlyst gælder dette for den faktor der udgøres af talerindividet: Talerne er i udgangspunktet udvalgt tilfældigt fra en større population af individer i henholdsvis Vinderup og København og på en måde så de gerne skulle være repræsentative; men hvis man skulle replicere undersøgelsen, ville man være nødt til at vælge andre talere. Samtidig forventer man at talere har individuelle tilbøjeligheder som ikke forudsiges af de sociale og sproglige faktorer der er inddraget i undersøgelsen, og en mixed model-analyse tager højde for sådanne idiosynkratiske tendenser til enten at anvende mere eller mindre deklarativ ledstilling end det forventede ved at tildele hver taler et individuelt basisgennemsnit (kaldet et *random intercept*) i forhold til den afhængige variabel.

³ I de tilfælde hvor flere adverbialer forekommer i samme ledsætning, bliver hver specifik sekvens af adverbialer regnet som ét adverbial (dvs. at *ikke*, *jo ikke* og *jo ikke lige* bliver behandlet som tre forskellige adverbialer). Også underordningskonjunktionalet blev på denne måde tilføjet som en tilfældig faktor (forekomster af fx *fordi* og *fordi at* regnes således for to forskellige konjunktioner i analysen). Der er på denne måde i alt 214 forskellige sætningsadverbialer i datamaterialet, og 71 forskellige konjunktioner.

de enkelte faktorer i forhold til at forudsige valget af den ene eller anden variant af den afhængige variabel, i dette tilfælde ledstillingen (Tagliamonte & Baayen 2012; Tagliamonte 2012).

4. Resultater

Efter frasorteringen af de kategoriske konjunktioner har 60 % af de tilbageværende 3069 adverbelle ledsætninger deklarativ ledsætning. Som det fremgår af Figur 1, er denne høje andel dog i meget vidt omfang båret af *fordi*-ledsætninger; og resultaterne af *random forest*-analysen viser da også at konjunktionen i ledsætningen (Full-conjunctive) er den absolut mest afgørende faktor mht. ledstilling (jf. Figur 2).⁴ Derefter er der et stort skridt ned til de to næstmest afgørende faktorer, det specifikke sætningsadverbial (Fulladverbial) og ledsætningens placering i oversætningen (Position). De ikke-lingvistiske faktorer samt faktorerne længde og disfluens har kun en meget lille forklaringsværdi i forhold til ledstillingsvariationen i det samlede datamateriale.

Mixed models-analyserne viser at alle de undersøgte sproglige faktorer har en statistisk signifikant indflydelse på ledstillingen. Af de ikke-sproglige faktorer har kun talerens socialklasse samt lokaliteten en signifikant effekt. Kun én af faktorerne, integrering, har en krydseffekt i forhold til faktoren ConjGroup; for denne faktor gælder det altså at dens indflydelse er forskellig hos *fordi*-ledsætninger i forhold til ledsætninger indledt med andre konjunktioner set under ét.

Figur 3 viser de såkaldt partielle effekter af de enkelte faktorer i den model der bedst forklarer variationen i det samlede datamateriale, dvs. effekten under forudsætning af at de øvrige faktorer i modellen holdes konstant.⁵ Faktoren lokalitet er ikke medtaget her, men separat i Figur 4, idet den ikke meningsfuldt kan testes i det samlede materiale men kun i et mindre datasæt bestående af optagelserne med Generation 2 fra 2000'erne (jf. Tabel 2).

Resultaterne bekræfter i alle tilfælde de hypoteser vi havde mht. de sproglige faktorer ud fra henholdsvis forgrunds- og asser-

⁴ Analysen er lavet med cforest- og varimp-funktionerne i R, Package *party* 1.0-18.

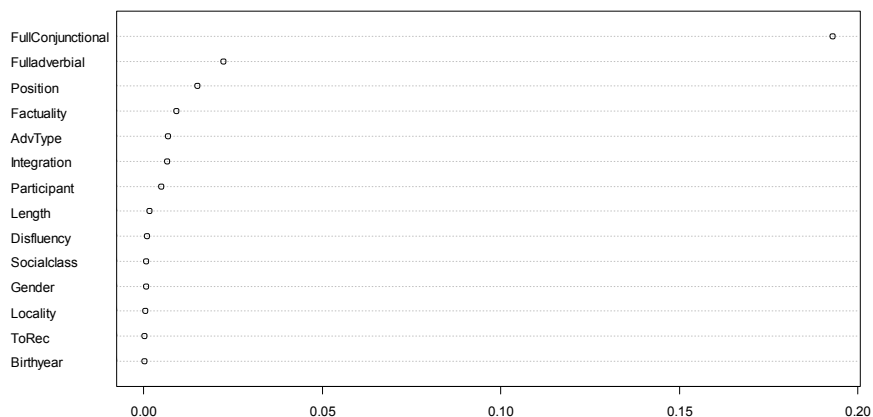
⁵ Analysen er lavet med glmer-funktionen i R, Package *lme4* version 1.1-7. Modelens *goodness of fit* er rigtig god: concordance statistic C 0.9637423 og Somers' Dxy 0.9274846.

tionshypotesen: Final placering, dialogisk sætningsadverbial og ordmæssig tyngde disponerer således for deklarativ ledstilling, og det samme gør non-integrering med matrixsætningen, faktualitet og disfluens på overgangen mellem led- og matrixsætning. Som det også fremgår af Figur 3, ses effekten af integrering dog mest udpræget i forbindelse med *fordi*-ledsætninger.

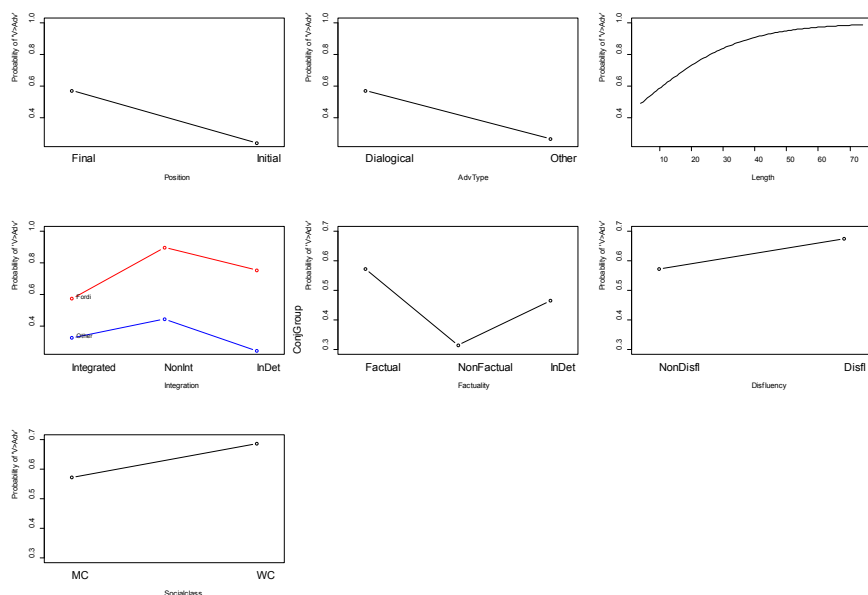
Mht. den relative betydning af de forskellige faktorer skal det bemærkes at *random forest*-analysen viser at position, som entydigt kan kobles til forgrundshypotesen, ligger højere end de faktorer som entydigt kan kobles til assertionshypotesen, nemlig faktualitet og disfluens. Disfluens er samtidig placeret lavere end længde, en faktor som vi også har forbundet med forgrundshypotesen. Integrering kan ikke entydigt knyttes til én af hypoteserne, en problemstilling vi vender tilbage til i diskussionen.

I forhold til de ikke-sproglige faktorer viser resultaterne for det første at arbejderklassetalere set under ét er mere disponerede for at anvende deklarativ ledstilling end middelklassetalere (jf. Figur 3). Resultaterne af den mindre del af korpus hvor de to lokaliteter kan sammenlignes idet talerens alder og optagetidspunktet er det samme (de nye optagelser med Generation 2), tyder dog på at socialklasseforskellen primært ses i Vinderup: Der er i denne del af datamaterialet ingen forskel mellem arbejder- og middelklassetalere i København (jf. Figur 4). Dette bekræftes af analyser af det samlede datamateriale fra København og Vinderup hver for sig idet det også her viser sig at faktoren socialklasse kun er signifikant i Vinderup.

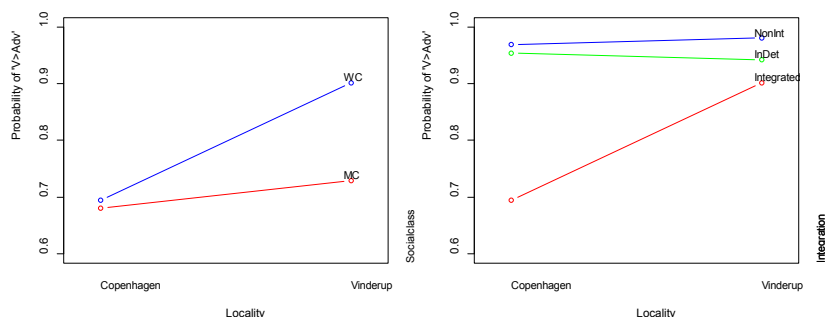
Ud over denne forskel mellem København og Vinderup viser resultaterne at talerne fra Vinderup er mere disponerede end talerne fra København til at anvende deklarativ ledstilling i integrerede ledsætninger, og kun her (jf. Figur 4). Den ovennævnte krydseffekt mellem lokalitet og socialklasse betyder dog at det alene er hos arbejderklassetalerne at denne forskel mellem København og Vinderup ses; der er ingen signifikant forskel mellem København og Vinderup blandt middelklassetalere.

Figur 2: Random forest-analyse af faktorerens indflydelse på ledstillingen, samlet datamateriale.

Figur 3: Partielle effekter, samlet datamateriale. De forudsagte sandsynligheder for deklarativ ledstilling forudsætter at de øvrige faktorer holdes på deres default-niveauer som er POSITION=FINAL, ADVTYPE=DIALOGICAL, INTEGRATION=INTEGRATED, FACTUALITY=FACTUAL, DISFLUENCY=NONDISFL, SOCIALCLASS=MC, CONJGROUP=FORDI.

Figur 4: Partielle effekter, Generation 2 i 2000'erne (i alt 885 forekomster). De forudsagte sandsynligheder for deklarativ ledstilling forudsætter at de øvrige faktorer holdes på deres default-niveauer som er POSITION=FINAL, ADVTYPE=DIALOGICAL, INTEGRATION=INTEGRATED, FACTUALITY=FACTUAL, DISFLUENCY=NONDISFL, SOCIALCLASS=WC, CONJGROUP=FORDI.

5. Afsluttende diskussion

Overordnet set ligger denne undersøgelses resultater i forlængelse af vores tidligere undersøgelse af nominale ledsætninger: Det er primært sprogligt-diskursive forhold der bestemmer ledstillingen også i adverbielle ledsætninger, og resultaterne understøtter hypotesen om at deklarativ ledstilling fungerer som et forgrundssignal. Samtidig synes ledsætningens faktualitet dog også at spille en rolle selvom vi ikke umiddelbart kan forklare hvorfor faktuelle ledsætninger i højere grad end non-faktuelle skulle være forgrundede og dermed, som vi ser i resultaterne, have tilbøjelighed til deklarativ ledstilling.

Vores datamateriale indikerer dog at der er en sådan sammenhæng, idet faktoren faktualitet er kollinear (sammenhængende) med faktorerne position og integration. Således er faktuelle ledsætninger langt hyppigere end de non-faktuelle finalt placerede (i 92 vs. 57 % af tilfældene), og de er langt sjældnere integrerede (i 42 vs. 71 % af tilfældene). Den typiske faktuelle ledsætning er således finalt placeret og non-integreret (eller uafgørlig mht. integration) som (12) nedenfor mens non-faktuelle ledsætninger ofte er initialt placerede og integrerede som (13) nedenfor.

- (12) så tænkte jeg okay d- du kan kan ren- nu flytter jeg fandemer ha og så sagde hun ja gør du bare det fordi hun regnede jo ikke med at jeg gjorde det vel
- (13) hvis hun ikke havde været der eller hvis hun havde været til hest eller sådan noget i stedet for # så øh så var man jo blevet en anden ikke også

Som nævnt mener vi at initial placering i sig selv indikerer baggrundstatus, mens det ikke er muligt entydigt at afgøre hvorvidt faktoren integrering støtter forgrunds- eller assertionshypotesen. I litteraturen om integrering og non-integrering af adverbielle ledsætninger bruges termer der relaterer sig til begge hypoteser, og alene af den årsag kan man antage at der er tale om et komplekst fænomen.

Endnu en tilbageværende problemstilling er det indledende konjunkional. Den statistiske analyse viser som nævnt at konjunktionalet er den mest betydende faktor for ledsætningers ledstilling – og her er der allerede taget højde for faktorer som position, integrering og faktualitet, i forhold til hvilke de enkelte konjunktioner meget vel kan have forskellige affiniteter. Resultatet ligger i tråd med hvad vi fandt for nominale ledsætninger, men i modsætning til nominale ledsætninger, der kun forekommer med et meget lille sæt af konjunktioner, fandt vi for de adverbielle en stor variation i typen af konjunktioner, herunder en stor, heterogen gruppe af sammensatte konjunktioner. Indledende forsøg på semantisk baserede underkategoriseringer af konjunktionerne har ikke nærmet sig en overbevisende beskrivelse af hvilken ledstilling de enkelte konjunktioner typisk forekommer med, så foreløbig må vi nøjes med at konstatere at konjunktionerne har vidt forskellige tendenser som ikke forklares entydigt af hverken forgrunds- eller assertionshypotesen.

Til gengæld kan vi se af faktorenes relative betydning at disfluens ikke synes at være afgørende i sig selv, og vi mener derfor at vi kan afvise at den høje andel af deklarativ ledstilling i talesproget primært skulle være relateret til processeringsvanskeligheder eller tidspres i øvrigt.

Hvad de ikke-sproglige faktorer angår, viser resultaterne som nævnt at talere fra Vinderup anvender mere deklarativ ledstilling end talere fra København, men kun i integrerede ledsætninger. Forskellen

er altså mindre end man kunne forvente ud fra Pedersens (1996) tidligere undersøgelse af dialekttekster, hvilket vi ser som et udtryk for standardisering. Talerne i vores undersøgelser er betydeligt yngre end talerne i Pedersens undersøgelse, og optagelserne er senere. I vores sammenligning mellem København og Vinderup inddrages således alene talere født i perioden 1964-74 og optagelser fra perioden 2005-07, mens talerne i Pedersens undersøgelse for hovedpartens vedkommende er født i perioden 1870-1905 og optaget i perioden 1934-1994. Forskellen mellem de to undersøgelser kan således meget vel skyldes at sprogbrugen i Vinderup har tilnærmet sig sprogbrugen i København. En sådan forandring er tidligere vist i forhold til en række andre dialektvariable i Sprogforandringscentrets samlede data fra Vinderup (Schøning & Pedersen 2009). Denne antagelse bestyrkes yderligere af den sociale distribution idet det primært er arbejderklassetalerne i Vinderup der afviger fra sprogbrugen i København. Dette svarer til de forhold man ser i andre undersøgelser af standardiseringsprocesser, hvor det generelt er middelklassetalerne der fører an (jf. fx Jensen & Mægaard 2012).

De ikke-sproglige faktorer har dog en relativt lille forklaringskraft, så samlet set bekræfter denne undersøgelse dels at det primært er sproglige forhold der bestemmer ledsætningers ledstilling, dels at forgrunding overordnet set er en stærkere hypotese om betydningen af deklarativ ledstilling i ledsætninger end assertivitet. Samtidig viser vores analyser dog en affinitet mellem de to mulige betydningsindhold.

Litteratur

- Bentzen, Kristine (2009) *Embedded root phenomena, presupposition, and main point of utterance*. Paper præsenteret ved Workshop on Root Phenomena, Centre for General Linguistics (ZAS), Berlin.
- Boye, Kasper & Peter Harder (2007) Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure. *Studies in Language* 31(3):569-606.
- Baayen, R. Harald (2008) *Analyzing Linguistic Data*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Christensen, Tanya K. & Lars Heltoft (2010) *Mood in Danish. Mood in the Languages of Europe*. Björn Rothstein & Rolf Thieroff (ed.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company:85-102.
- Christensen, Tanya Karoli & Torben Juel Jensen (2014) Sætningsadverbialer i ledsætninger som forgrundssignal. *Ny forskning i grammatik* 21:37-53.
- Diderichsen, Paul (1946) *Elementær Dansk Grammatik*. Copenhagen: Gyl-dendal.
- Gregersen, Frans (2009) The data and design of the LANCHART study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41:3-29.
- Gregersen, Frans & Inge Lise Pedersen (2000) A la Recherche du Word Order Not Quite Perdu. *Textual Parameters in Older Languages*. Susan C. Herring; Pieter Th. van Reenen & Lene Schøsler (ed.) Amsterdam: John Benjamins:393-431.
- Günthner, Susanne (1996) From subordination to coordination? Verb-second position in German causal and concessive constructions. *Pragmatics* 6(3).
- Haegeman, Liliane (2012) *Adverbial Clauses, Main Clause Phenomena, and Composition of the Left Periphery*. Oxford University Press.
- Halliday, M.A.K. & Christian M.I.M. Matthiessen (2004) *An introduction to functional grammar* (3.). London: Arnold.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hooper, Joan B. & Sandra A. Thompson (1973) On the applicability of root transformations. *Linguistic Inquiry* 4(4):465-497.
- Jensen, Torben Juel & Tanya Karoli Christensen (2013) Promoting the demoted: The distribution and semantics of “main clause word order” in spoken Danish complement clauses. *Lingua* 137:38-58.
- Jensen, Torben Juel & Marie Maegaard (2012) Past participles of strong verbs in Jutland Danish: A real-time study of regionalization and standardization. *Nordic Journal of Linguistics* 35(02):169-195.
- Julien, Marit (2007) Embedded V2 in Norwegian and Swedish. *Working papers in scandinavian syntax* 80:103-161.
- Meinunger, André (2006) *On the discourse impact of subordinate clauses. The Architecture of Focus*. Valéria Molnár & Susanne Winkler (ed.) Berlin: Mouton de Gruyter:459-487.
- Mikkelsen, Nicholas Hedegaard (2011) Betydningsforskelle ved brug af helsætning efter *fordi*. 13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog. Inger Schoonderbeek Hansen & Peter Widell (red.):213-224.
- Pedersen, Inge Lise (1996) ‘Der kan jo være nogen der kan itte tåle det’ - Om hovedsætningsordstilling i bisætninger i danske dialekter. *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt*. Til Inger Ejkskjær på halvårsdagen den 20. maj 1996. Inger Ejkskjær; Bent Jul Nielsen & Inge Lise Peder-

- sen (ed.) København: C.A. Reitzel:242-251.
- Schøning, Signe Wedel & Inge Lise Pedersen (2009) Vinderup in real time – a showcase of dialect leveling. *Historical linguistics 2007*. Monique Dufresne; Fernande Dupuis & Etleva Vocaj (ed.) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company:233-244.
- Simons, Mandy (2007) Observations on embedding verbs, evidentiality, and presupposition. *Lingua* 117(6):1034-1056.
- Steensig, Jacob (1998) Om fordi i forskellige sætningstyper i dansk talesprog. *Årsberetning 1996-97*, Selskab for Nordisk Filologi:179-192.
- Tagliamonte, Sali A. (2012) *Variationist sociolinguistics – Change, observation, interpretation*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Tagliamonte, Sali A. & R. Harald Baayen (2012) Models, forests, and trees of York English: Was/were variation as a case study for statistical practice. *Language Variation and Change* 24(02):135-178.
- Verstraete, Jean-Christophe (2004) Initial and final position for adverbial clauses in English: the constructional basis of the discursive and syntactic differences. *Linguistics* 42(4):819-853.
- Wiklund, Anna-Lena; Kristine Bentzen; Gunnar Hrafn Hrafnbjargarson & Thorbjörg Hróarsdóttir (2009) On the distribution and illocution of V2 in Scandinavian that-clauses. *Lingua*(119):1914-1938.